

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Az élet elleni bűncselekmények indítékai

Szerző: Molnár Ferencné dr.

Balassagyarmat, 2016. március 30.

Az emberi cselekvés, viselkedés mozgató rugóinak befolyásoló tényezőinek vizsgálata, kutatása számos tudományág képviselőit foglalkoztatja, így a pszichológia, a kriminológia, és nem utolsósorban a büntető jogtudomány szakembereit.

A legsúlyosabb bűncselekmények, az emberi élet elleni támadások kiváltó okainak, indítékainak, motívumainak megismerése és felderítése, majd pedig a minősítés alapjául szolgáló tények és körülmények megalapozott bizonyítása a legnehezebb feladatok egyike.

I. A motívumok rendszere a pszichológiában

1.1. A motívum fogalma, az érzelmek és a vágy szerepe a viselkedés alakításában

A pszichológiának - mint a lelki élettellel, a lelki jelenségekkel foglalkozó tudománynak - feladata egyebek mellett az is, hogy feltárja a lelki jelenségek kiváltó okait, lefolyásuk törvényszerűségeit, és hatásukat az emberi cselekvésre. Az öröklés mellett azonban legnagyobb hatással a személyiség alakulására a tanulásnak van. A pszichológiai kutatások kiterjednek annak vizsgálatára is, hogy melyek azok a tényezők, amelyek az embereket (állatokat) egyfajta viselkedésre, a viselkedésük megváltoztatására, illetve tanulásra készítik.

A motiváció pszichológiája valójában ez utóbbiakról, a cselekvés mozgató rugóiról, a cselekvést kiváltó okokról szól.

A motiváció szó a latin *movere* -mozgatni, mozogni, kimozdulni igéből származik. Jelentése kimozdító, mozgató erő.¹

A motiváció ugyanakkor gyűjtőfogalom is egyben, a motívumok összességét is jelenti, a motívum pedig szűkebb értelemben maga a cselekvésre készítő belső erő. A magyar nyelv igen gazdag olyan hasonló jelentésű fogalmakban, melyek ezt a belső, cselekvésre készítő hatást fejezik ki: így például az indíték, a készítés, a szükséglet, a vágy, az igény. A motiváció lényegében ezeknek a különböző szintű, erősségű motívumoknak az egymásra épülésével, szerveződésével jön létre.

¹Keményné dr. Pálffy Katalin: Bevezetés a pszichológiába 113. oldal

A motívumok rendszerében felfedezhetünk alapvető, elsődleges, biológiai eredetű motívumokat - amelyek szorosan kapcsolódnak az emberi szervezet élettani folyamataihoz -, mint például az éhségérzet. Emellett azonban vannak tanulás útján elsajátított, magasabb rendű, társadalmi eredetű motívumok is, amelyek a biológiai késztetésekkel együtt szabják meg a viselkedés irányát.

Sokan és sokféleképpen próbálták meg osztályozni a viselkedést jellemző motívumokat, ezen elméletek közül kiemelést érdemel az amerikai Morgan rendszere: szerinte a viselkedés motivációs alapját együttesen alkotják az alábbi tényezők: a szükségletek, a homeosztatisztikus késztetések, a drive, az érzelmek és a vágy.

E tényezők közül, mint az emberi viselkedés sajátos megnyilvánulásaként megjelenő cselekvés, a bűncselekmény elkövetése szempontjából releváns tényezők lehetnek - a szükségleteken túl - az érzelmek és a vágy.

Az érzelmek belső késztetésként a cselekvések kiváltóiként működnek. A legalapvetőbb érzelemfajták, mint a testi öröm és a fájdalom vele születik az emberrel, míg az úgynevezett magasabb rendű érzelmek, mint például a félelem tapasztalás és tanulás során alakul ki.

Félelem esetén előrevetül az a negatív érzés vagy fájdalom, amelyet az adott vészhelyzet jelez. Ennek speciális esete a büntetéstől való félelem, a lelepleződés elkerülésére való késztetés, amely egyfelől rendkívül fontos eszköz lehet a nevelésben, másfelől fontos motivációs tényezőként működhet valamely cselekvés szempontjából.

Az érzelmek cselekvésre indító hatása mindenki előtt jól ismert. Szerelem, a gyűlölet, a féltékenység, meghatározója lehet egy adott emberi tevékenységnek, akár egy életen át.

A vágy egy olyan motívum fajta, amely nem vele született, bár szoros összefüggésben áll a biológiai jellegű késztetésekkel. Ha az ember (élőlény) tapasztalatában kapcsolat alakult ki valamely korábbi késztetése és ennek kielégítésére szolgáló tárgy vagy helyzet között, a későbbiek során előnyben fogja részesíteni azt más tárgyakkal, helyzetekkel szemben. Ezt az előzetes tapasztalat alapján kialakult vonzódást nevezzük vágnak, amely szintén motivációs tényezőként hat. Végző soron

pedig amire vágyunk, az viselkedésünk céljává válik (a cél itt igen tág értelemben szerepel.)

A motiváció fejlődése során szélesedik azoknak a helyzeteknek, tárgyaknak a köre, amelyekre vágyunk, amelyek célként szerepelnek életünkben. Ezek ösztönző hatásúak, hozzájárulnak valamely viselkedés kiváltásához, megszabják a cselekvés irányát, formáját.

A pszichológia fogalomrendszerében tehát az előzőekben írtak szerint a szükséglet, a homeosztázis, a drive, az emóciók és a vágy együttesen alkotják viselkedésünk motivációs alapját.

A viselkedés kezdete mindig a motívum megjelenése, kialakulása, ezt követi maga a kiváltott viselkedés - amely mindig valamely céltárgy vagy célhelyzet elérésére irányul -, majd a viselkedés sikerétől függően kielégülés vagy kielégületlenség következik be.

A cél elérésével tehát a motivált viselkedés lényegében megszűnik, és különböző pszichikus jelentések kerülnek előtérbe: az örömezés, a sikerézés, az elégedettség, a közömbösség, vagy ellenkezőleg sikertelenség esetén kudarcézés, a düh, stb.

1.2. A szándék, mint motivációs tényezőinek

A pszichológiában a szándék speciálisan emberi motiváció, amely a céltudatos tevékenységgel kapcsolatos. Lényegében a cselekvés elhatározása után fellépő, jellegzetesen feszült lelki állapot értendő alatta, amely mindaddig fennáll, amíg a kitűzött cselekvést el nem végezzük. Ennél fogva a szándék igen erős késztetésként működik, hasonlóan a biológiai hajtóerőhöz.

A szándékfeszültség kapcsán bizonyos tárgyakat, helyzeteket (amelyek céltárgyként szerepelnek) felszólító jellegük lesz, és fokozottan felkeltik a figyelmet. Szándékra - a pszichológia szerint - olyan esetekben van szükség, amikor a motivációs alap gyenge, vagy ha több ellentétes motívum közül kell választani.

1.3. A kompetencia-igény, a büntetés és jutalmazás szerepe a viselkedés alakulásában

A kompetencia motívum az úgynevezett önjutalmazó motívumok körébe tartozik; a kompetenciára irányuló késztetés azt jelenti, hogy az ember képes legyen hatékonyan cselekedni: "ura legyen a helyzetnek".

A kompetencia-igény egyben új minőséget is képvisel: a fejlődés bizonyos szintjén olyan viselkedésre késztet, amelynek következményei megjósolhatók: az elképzelt, eltervezett cselekvés sikeres végrehajtására.

Megjelenik tehát a célképzet és a siker fogalma: előre elképzeljük viselkedésünk várható következményeit.

Az ember ugyanakkor társas lény, életét csak szociális közegben képes fenntartani. Ennek során a szokások, normák megtanulása a környezet nevelő eljárásai útján történik, amelyek lényegében a motivációs tényezők révén hatnak: ösztönzések, célhelyzetek megteremtése, negatív motivációk kiépítése révén. Ilyen elsődleges nevelő típusú eljárások például a büntetés és jutalmazás. A negatív motiváció a büntetés elkerülésére késztet, mivel általában a büntetés hatásos eszköz arra, hogy valakitől elriasszon (az elkerülő viselkedés „jutalma”, ez esetben ugyanis az, hogy nem követi büntetés).

Ha a félelem a büntetéstől nagyobb, mint a cél vonzereje, a viselkedés elkerülő jellegű lesz. A pszichológusok szerint ezzel magyarázható, hogy ha a büntetés elég erős, és egyértelmű kapcsolatban van az adott akcióval (cselekvéssel), és következetesen alkalmazzák, a nem kívánt viselkedés tartós megszüntetését eredményezheti.

A szocializáció folyamatára jellemző továbbá, hogy ennek során kialakul az emberben az önkontroll, amely pozitív és negatív természetű is egyben. A tilalmak, félelmek elsajátítása folytán első lépésként az önkontrollt a büntetéstől való félelem tartja fenn, a szocializáció későbbi szakaszában viszont kialakul a belső tilalmi rendszer, ahol az elfogadott értékekkel való összeütközés elkerülése biztosítja a tilalmak betartását. Ez jelenti lényegében a lelkiismeret kialakulását.

E rövid áttekintésből is látható, hogy az emberi viselkedés alakulásában számos tényező játszik szerepet, az emberi viselkedést nem csak egy motívum, hanem a motívumok együttese irányítja.

Ennél fogva elmondható, hogy nincs könnyű helyzetben az, aki ez bizonyos cselekvésre indító motivációs tényezőket kísérli meg feltárni, és ezek révén megpróbálja valamely múltbeli történéshez kapcsolódó döntő motívumot (vagy motívumokat) meghatározni.

Az emberi viselkedést irányító motívumok vizsgálatának nemcsak a pszichológiában, hanem a kriminológiában, és a büntetőjogban is alapvető jelentőséget tulajdonítunk.

Tekintsük át a következőkben a motívum és célzat szerepét a büntető anyagi jogban, valamint az élet elleni bűncselekmények indítékai megismerésének és bizonyításának eljárásjogi szükségességét.

II. Motívum-célzat indíték a büntetőjogban

2.1. A motívum, a célzat, és a szándékosság a bűncselekménytanban

A jogtudomány viszonylat korán felismerte valamely bűncselekmény valós oksági és motivációs háttere feltárásának jelentőségét és szükségességét. Nem csupán ismeretelméleti jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy valamely súlyos következménnyel járó magatartás valamennyi - tettesi és sértetti oldalon egyaránt jelentkező - mozzanatát megismerjék, a tettes lélektani állapotát tisztázzák, és felderítsék a tettesi szándék kialakulásához vezető tényezőket.

A büntető anyagi jog külföldi és hazai képviselői között számos vita folyt az indíték fogalmának meghatározásáról. Egyesek szerint az indíték nem kifejezetten kriminológiai fogalom, ugyanakkor szubjektív kategória, és lényegében közvetítő szerepet tölt be a büntetőjog és a kriminológia között.²

Más felfogás szerint az indíték nem más, mint az alanyi oldalhoz tartozó és a bűncselekményt

²Tóth T. Belügyi Szemle 1982. évi 5. szám, Motívumok vizsgálatának jelentősége a bűnüldözésben 34-46. oldal

kiváltó érzelem, érdek.³

A pszichológiai kutatások fejlődésével fokozatosan előtérbe került a motívum fogalma, és jellemzővé vált, hogy szinten már alig található egyetlen olyan pszichikai állapot vagy folyamat, amelyet motívumként ne definiáltak volna.

Az 1980-as években a büntetőjogászok szerint a motívum a bűncselekmény alanyi oldalának a szükségletek által determinált valamilyen tudatos cselekvésre készítő megnyilatkozása. A motívum lehet helyes vagy helytelen (jogsértésre), bűncselekményre indító hatású.⁴

A büntetőjog ez idő szerint a motívumok segítségével osztályoz a cselekmények és a bűnelkövetők között, és egyéniesít a büntetés kiszabásánál is. (Pld. nyereségvágy, aljas indok, menthető felindulás, stb. alapján.)

A hazai jogtudomány képviselői az emberi cselekvés mozgató rugójaként a szükségletet hangsúlyozták, szükséglet és motívum fogalmát ugyanakkor nem tekintették teljesen szinonimnak, mivel álláspontjuk szerint a szükséglet önmagában nem határozhatja meg a cselekvés irányát és még kevésbé szervezheti a viselkedést szemben a motívummal.

A hazai irodalomban az 1980-as években ismertté vált nézet szerint a tudatban minden elhatározást motivációs folyamat előz meg, melynek során egyaránt fellépnek az elhatározást erősítő és gyengítő, attól visszatartó vagy afelé lökő, taszító indítékok, míg végül is az erősebb motívum legyőzi a gyengébbet. A motívumok összeütközése és azok erőssége következményeként az egyénben kialakul a végső akarat-elhatározás a bűncselekmény elkövetése vagy attól való tartózkodás kérdésében, s ez a harc a kedvezőtlen irányú erősebb indítékok felülkerekedése esetén a bűnös magatartásban fejeződik ki.⁵

Az élet elleni bűncselekmények körében végzett külföldi és hazai kutatások megerősítették, hogy az ölési cselekményt az alanyi oldalon a motívumok hosszas, bonyolult harca előzte meg, amely

³Bakóczy Antal: Az emberölés 397. oldal

⁴Bakóczy Antal: Az emberölés 397. oldal

⁵Bakóczy Antal: Az emberölés 405. oldal

folyamatban általában kedvezőtlen irányban sem egy, hanem több indíték vagy indítékcsoport szerepelt. Az ölési cselekményt megelőző tettesi motivációs folyamat a külső és belső hatásokra különböző változásokon ment át, s általában nagyon hosszú út vezetett az első ölési gondolat felmerülésétől a végső elhatározásig, majd pedig a cselekmény végrehajtásáig. (E megállapítás a szituatív emberölések kivételével a cselekmények tetteseinél végbemenő motivációs és szándék-kialakulási folyamatra jellemző volt.)

A bűncselekménytan körében Földvári József a bűncselekményi törvényi tényállások esetleges alanyi elemeinek tekintette a célzatot és a motívumot, és e fogalmak értelmezésére máig érvényes alábbi magyarázattal szolgált.

Földvári szerint⁶ a célzat fogalmának meghatározásánál a cél fogalmából kell kiindulni: célnak tekintjük azt az eredményképzetet, amelynek megvalósítására törekszik valaki. Minden emberi cselekedet valamilyen cél megvalósítására irányul, vagyis az ember normális esetben minden cselekményével valamilyen cél elérésére törekszik. Ez vonatkozik a bűncselekménynek minősülő cselekményekre is, az ilyen magatartás tanúsítására is meghatározott cél elérése érdekében kerül sor. (Még az olyan magatartásnak is van célja, amely egyébként csak gondatlan bűncselekmények minősül, hiszen a magatartás ilyen esetben is tudatosan célra irányzottan alakul ki és kerül lebonyolításra, ez esetben nem a magatartás, hanem a bűncselekmény gondatlan.)

A törvényi tényállások elemei és az elkövető által a cselekményével elérni kívánt cél kétféle viszonyban állhatnak egymással: egyik esetben az elkövető célja egybeesik a törvényi tényállásban meghatározott eredménnyel, másik esetben megtörténhet, hogy attól eltér. Ennek a szándékosság megállapítása szempontjából lehet jelentősége, bár szándékos lehet az a magatartás is, amelynek tanúsítója más célt akar ugyan elérni, de belenyugszik a törvényi tényállásban meghatározott következmény megvalósulásába is.

Földvári szerint továbbá⁷ a célzat kifejezetten büntetőjogi szakkifejezés. Célzat az elkövetőnek a törvényi tényállásban értékelt célja. Tehát abban az esetben beszélünk célzatról, ha a törvényhozó

⁶Földvári József: Magyar büntetőjog Általános Rész, 118. oldal

⁷Földvári József: Magyar büntetőjog Általános Rész 118-119. oldal

az elkövető által elérni kívánt célt kifejezetten megjelöli a törvényi tényállásban. Ez megtörténhet az alaptényállásban, az ilyen bűncselekményeket célzatos bűncselekményeknek nevezzük, avagy a célzat a minősítő körülmények között nyer jogi értékelést.

Mindezekon túlmenően az elkövető célját abban az esetben is figyelembe lehet és kell venni, ha azt a törvényhozó kifejezetten törvényi tényállásban nem is értékelte, ez esetben ugyanis a büntetés kiszabásánál jut szerephez akkor, amikor az elkövető személyiségére lehet következtetni abból, hogy milyen célok elérése érdekében hajtotta végre az adott cselekményt.

A motívum a célzathoz sokban hasonló körülmény. Az elméleti elhatározást a következő adja: cél az az eredményképzet, amelynek elérésére törekszik az elkövető; motívum az, ami őt cselekvésre készíti.

Földvári szerint a cél és a motívum elhatárolása pszichológiailag úgy lehetséges, ha a motívumokat az egyénben jelentkező szükségletekkel azonosítjuk. A szükségletek jelentkezése idéz elő meghatározott célképzetet, amely alkalmasnak tűnik a felmerült szükséglet kielégítésére.

Az elhatározást megelőző további lelki folyamatban most már a célképzet is befolyásoló, motiváló erővel vesz részt, mondhatni maga is motívummá válik.

A cselekvésre indító okként felfogott motívum törvényhozó általi értékelése hasonlóan történik, mint a célzat esetében: vagy az alaptényállásban kerül erre sor, vagy minősítő körülményként. Az első esetben a motívum szükségszerű feltétele a bűncselekmény megvalósulásának, második esetben nélküle is megvalósuló bűncselekmény válik súlyosabban büntetendővé.

Az emberölés egyik minősítő körülménye a nyereségvágy kapcsán a célzat és a motívum összefonódására hivatkozással vetette fel Földvári József, hogy a nyereségvágy motívum-e vagy célzat?

Gyakorlati szempontból lényegtelennek tekintette az éles határvonal meghúzását, véleménye szerint a nyereségvágy mindkettőt magában foglalja: a vágy jellege motívumra, a nyereségképzet

pedig célzatra utal.

Az előző fejezetben a pszichológiai fogalmak áttekintése során röviden foglalkoztam a szándék, mint motivációs tényező fogalmával. A motívum és célzat előzőekben kifejtett értelmezését követően szükséges foglalkozni a szándékosság büntetőjogi kategóriájának helyes értelmezésével, megkülönböztetve egyúttal a szándék lélektani fogalmától.

Visszaulva a pszichológiában megismert jellemzőkre, rögzíthetjük, hogy a szándék lélektani, a szándékosság büntetőjogi fogalom.

A szándék: sajátos akarati állapot, a jövőben meghatározott módon végrehajtandó cselekvésre irányuló belső készség, a cselekményben még meg nem nyilvánuló, de akarat-elhatározással már létrehozott készenléti helyzet.⁸

A büntetőjog szempontjából nem egymagában a pusztán szándék, a szándékos cselekmény a releváns. A szándékos cselekményt az értelmi-tudati és érzelmi jellegű tényezők közrehatásával kialakult akarat határozza meg. A cselekmény tehát akaratlagos magatartás, amelynek alapja, mozgatója az elhatározástól a végrehajtásig a sajátos akarati állapot.

A büntetőjog szándékosság fogalma tehát annyival több a pszichikai fogalomnál, hogy a szándékosság nem korlátozódik a cselekmény akaratlagosságára. A büntetőjogi szándékosság fogalmába beletartozik ugyanis a következményeknek a kívánása, a következményekbe való belenyugvás. A belenyugvás az eredményképzet megvalósulására, az eredmény bekövetkezésére összpontosított várákozást, határozott, célra irányított tudati állapotot jelent. A büntetőjogi felelősség megállapításának egyik feltétele a konkrét tudatállapot és a cselekvés között fennálló ilyen kapcsolat.

Földvári szerint a tételes jogi szóhasználat „kívánság-belenyugvás” azt jelenti, hogy a törvényhozó az érzelmi mozzanatot ragadta ki, amely kifejezi a másik két lelki tényező (értelmi, akarati)

⁸Állam- és Jogtudomány 1979. évi 4. szám 576. oldal, Nagy Lajos: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása

szerepét is.⁹

Nagy Lajos nézete szerint azonban sem a „kívánás”, sem a „belenyugvás” kifejezés nem jellemzi kellőképpen az emberölés minősített eseteinél megnyilvánuló tudati állapotot. Véleménye szerint a minősített emberölési cselekmény akkor is szándékos, ha az a sértett megölésére irányuló, a következményeket átfogó, és ennek ellenére létrejött értelmi és érzelmi tényezők által meghatározott és ellenőrzött tudati folyamat eredményeként kialakult akarat-elhatározás közvetlen következményeként valósul meg. Büntetőjogilag csak a cselekvéssel összefüggő szándékosság értékelhető. Amíg tehát az akarat-elhatározás cselekvésben nem nyilvánul meg, az büntetőjogilag irreleváns. A véghezvitt cselekmény szempontjából azonban a cselekményt megelőző tudati folyamat, a cselekvéskori és az azt követő állapot és annak számos eleme nem közömbös.¹⁰

2.2. A motívumfeltárás lehetőségei és korlátai az élet elleni bűncselekmények esetében

A legsúlyosabb élet elleni bűncselekmények esetén a cselekmény indítékai feltárásáról elmondható, hogy az indíték megismerésének és eljárásbeli bizonyításának büntető anyagi és eljárásjogi szükségessége kiemelkedő. Egy adott cselekmény valós oksági és motivációs háttere tisztázásának elengedhetetlen része az elkövető lélektani állapotának megismerésén túl a tettesi és sértetti oldalán egyaránt megmutatkozó valamennyi lényeges mozzanat felderítése, mindazon ténykörülményeké, amely a tettesi szándék kialakulásához vezetett.

Akár kriminológiai szempontból, akár büntető anyagi vagy eljárásjogi szempontból vizsgáljuk az élet elleni cselekmények valós, tényleges motívumait, az elméleti és gyakorlati szakemberek egyetértenek abban, hogy azokat korántsem egyszerű tisztázni. A motívumfeltárásnak és bizonyításnak objektív és szubjektív eredetű forrásból táplálkozó valós korlátai vannak.

A megismerési folyamatot megnehezíti, ha az adott ügyben eljáró hatóságok képviselői az indítékfeltárást csupán a tettesi (elkövetői) nyilatkozatokra, megnyilatkozásokra alapozzák. Gyakorló bíróként magam is támogatom azon elmúlt években erősödő törekvéseket, amelyek a

⁹Állam- és Jogtudomány 1979. évi 4. szám 576. oldal, Nagy Lajos: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása

¹⁰Állam- és Jogtudomány 1979. évi 4. szám 576. oldal, Nagy Lajos: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása

legsúlyosabb élet elleni bűncselekmények felderítése során igazságügyi elmeorvos, és igazságügyi pszichológus szakértők bevonásával kísérik meg egy adott cselekmény valós motivációs hátterét feltárni.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy a legalaposabb elmeorvos, és a legszélesebb körű pszichológus szakértői vizsgálat sem vezethet meggyőző eredményre akkor, ha az eljáró nyomozó hatóságok közvetlenül a cselekmény elkövetése után elmulasztják egy adott motivációs folyamat leglényegesebb elemeit tisztázni.

Hiába ugyanis a hetekkel, hónapokkal - bírói szakban esetleg évekkel - később elvégzett szakértői vizsgálat akkor, amikor a cselekményben megnyilvánuló lélektani helyzet az idő előrehaladtával egyre nehezebben rekonstruálható. Néhány hét múltán ugyanis az elkövető esetleg együttműködési készsége jelentősen csökkenhet, ezt fogvatartás körülményei (börtönviszonyok) nem kis mértékben befolyásolhatják. Ezért időbelileg minél későbbi az eredeti motiváció felderítésére irányuló vizsgálat, annál nehezebb az elkövetéskori indítékok valóságghú feltárása.

A motívum felderítési és bizonyítási nehézségei emellett másként jelentkeznek az úgynevezett konfliktusos, vagy szituatív jellegű ölési cselekmények esetén - ahol sok esetben a konfliktus lefolyása mikéntje akár a helyszín állapotából tükröződően is önmagáért beszél-, mint a nyereségvágyból elkövetett, a leplezéses, és szexuális jellegű élet elleni cselekmények esetén. E bűncselekmények elkövetői részben a következményektől, részben pedig fokozott társadalmi elítélés folytán, esetleg szégyenérzetük miatt, az eljárás során végig következetesen palástolni igyekeznek az ölési cselekmény valós motivációs hátterét. Aligha vitatható, hogy az eljáró bíró számára legnagyobb nehézséget az olyan ügyek megnyugtató módon való tisztázása jelenti, ahol az elkövető semmilyen módon nem kíván együttműködni a hatóságokkal, illetve a cselekmény elkövetését, és ezzel összefüggő valamennyi terhére rótt tényt tagadja.

A motívumfeltárás körében tett erőfeszítések részbeni eredménytelensége a múlt század utolsó évtizedeiben a kriminológia és kriminál-pszichológia körében az úgynevezett „motívum nélküli ölés” fogalmának megjelenésével járt együtt.

Kétségtelen, hogy a motiválatlan emberölés rejtélyes jelensége hosszú idők óta izgatja a kutatókat, hiszen vannak emberölések, amelyeket irracionálisnak tekinthetünk anélkül, hogy az elkövetőiket valamely elmebetegség jellemezné, továbbá nem minden tettes cselekszik a logika törvényei szerint. A kutatások fejlődésével utóbb a motívum nélküli emberölés koncepciója elutasításra talált. A motívumfeltárás körében végzett tevékenység egyoldalúsága vagy feltárás nehézsége folytán nem jelenthető ki egyértelműen, hogy ténylegesen előfordulnak motívum nélküli emberölési cselekmények. A modern pszichológia ismeretei révén utóbb igazolta, hogy minden emberi viselkedés motivált, legfeljebb arról lehet szó, hogy a viselkedés motívumának megismerése, vagy tisztázása nehézségekbe ütközik. Motivációs rendszerünk ugyanis lényegében a tudat alatti pszichés szférában gyökerezik, így a különösen bonyolult eseteknél lényegében csak a cselekmény utáni helyzetben, azonnal elvégzett speciális lélektani vizsgálatokkal, az elkövető és a sértett viszonyának, az elkövetés körülményeinek mélyrehatóbb elemzésével lehetséges a valós motívumokhoz közelebb jutni.

2.3. Az élet elleni bűncselekmények indítékai

Az egyes élet elleni bűncselekmények mögött fellelhető indítékok nyomon követik az emberi szükségletek átalakulását egy adott társadalomban, és tükrözik a társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyok átalakulását is. A kriminológiai kutatások a megismert motívumokat a külsőleg azonos jellegűnek látszó fő motívumok alapján csoportosították, és az alábbi tapasztalatokat szűrték le.

A konfliktusos jellegű élet elleni cselekmények tetteseinél a motívumok között vezető helyen szerepelt az áldozattól (sértettől) való szabadulás vágya, emellett jelentkezett a bosszúvágy kielégítése, a harag, a gyűlölet motívuma is. Külön figyelmet érdemel a konfliktusos ügyek között a szerelemföltés motívuma, amely részben a gyermekkori szeretetlen légkör (szocializációs folyamat zavarainak) következménye, s miután a gyermek felnőttként is azt keresi, amit nem kapott meg a családi körben, a túlzott dependencia, a „se vele, se nélküle” állapot súlyos érzelmi zavarokat eredményez. A legtöbb szerelemföltéses háttérű ölési cselekmény elkövetőjénél megjelenik a korábbi életviszonyok determináltsága, a hallatlan szeretetvágy, az alacsony szocializáltsági szint, a személyiség belső kiegyensúlyozatlansága, sok esetben a sértett közreható magatartása.

A konfliktusos jellegű cselekmények egy részében a hosszú időn keresztül elfajult emberi

kapcsolatok, a különböző objektív és szubjektív tényezők folytán kialakult haragos viszony, a gyűlölet, a bosszúvágy, a tartósan állandósult és a már gyakorlatilag elviselhetetlenné vált indulatok találhatóak meg. E cselekményeknél a tettesi és sértetti személyiségjellemzők feltárása és részletes megismerése az egyéb körülmények ismeretével együtt teszi „érthetővé” azt a konfliktusos szituációt, amely az ölési cselekménybe torkollott.

A szituatív jellegű élet elleni cselekmények motivációs tényezőinek vizsgálata során gyakran nehezen érthető helyzetekkel állunk szemben. Az ilyen jellegű ölési cselekmények hátterében ugyanis gyakran fordulnak elő egészen lényegtelennek látszó, elenyésző sérelmek, kívülálló számára érthetetlen alkalmi összetűzések. Ilyen típusú ügyek motivációs hátterének megértéséhez nem hagyható figyelmen kívül, hogy gyakran az elkövető és a sértett is alkoholos állapotban volt, továbbá az sem, hogy a konfliktus résztvevőinek személyiségjellemzői, így rendkívül alacsony kulturális szintje, morális felfogása, esetleges előélete gyakran előre vetíti ezt a megoldási módot. (Alkalmi sérelmek ittas állapotban történt megtorlása.)

Mindezekhez képest sajátos motívumcsoport jellemzi a nyereségvágyas jellegű élet elleni bűncselekményeket. Természetszerűleg élen áll a nyereségvágygal szoros összefüggésben a motívumok között valamilyen anyagi előny, pénz, érték megszerzése, vagy anyagi tehertől, kötelezettségtől való szabadulás igénye. Ezt követheti motiváló tényezőként külső (baráti, hozzátartozói) ráhatás, a sértettől való szabadulás vágya.

Mindez közvetve arra is utal, hogy az ilyen jellegű bűncselekmények esetében a tettes és sértett közötti korábbi viszony különösebb érzelmeiktől, indulatoktól mentes. Jól megfigyelhető ugyanakkor a nyereségvágy hátterében a társadalmi viszonyok módosulása következtében jelentkező egyes szükségletek, igények megjelenése. A múlt század korai évtizedeiben egyre inkább a pénz, jobb minőségű vagyontárgyak megszerzése vált jellemzővé, illetve egyre jobban előtérbe kerülnek a készpénzszerzési törekvések.

A nyereségvágyból elkövetett élet elleni bűncselekmények esetében a keresett érték, pénz megtalálását, vagy meg nem találását sokféle tényező befolyásolja. Így többek között az elkövetési hely jellege (lakás, elhagyott hely, egyedül élő sértett), a pénz, érték elrejtési helye, az elkövető

általános lélektani állapota, a lelepleződéstől való félelme, a kutatásra rendelkezésére álló idő, a megzavarás vagy felfedezés veszélye, a menekülésre kényszerülése, a cselekmény előkészítettsége, kiterveltsége. A cselekmény sikeres végrehajtását a tapasztalatok szerint jelentősen elősegítheti, ha a tettesi oldalon azt hosszabb fontolgtatás, előkészület előzi meg.

Ugyancsak sajátosan alakul a leplezéses jellegű élet elleni bűncselekmények motivációs háttere. A motívumok sorában élet áll a felelősségre vonás előli menekvés, ezt követi az áldozattól való szabadulás vágya. E cselekmények között előkelő helyet foglalnak el azok a bűncselekmények, amelyeket valamilyen nemi bűncselekmény palástolására való törekvés motivált, de gyakori az emberölésnél jóval kisebb súlyú, nem ritkán rövidzárlat jellegű tett és következményei előli menekülés is.

Ezen áttekintésből is kitűnik, hogy a különböző élet elleni bűncselekmény kategóriák motívumai összetettek, sokfélék és az emberölések elkövetői jelentős részénél a fő motívumok mellett mindig általában jelentkezik mellékmotívumok sora is. Egy-egy ügy mögött indítékok egész sora, illetőleg egymással összefonódó, de egymástól eltérő motívumok is találhatók, mindezek feltárása és bizonyítása elméleti és gyakorlati jelentőségű.

A vizsgált kérdések fontosságát szem előtt tartva áttekintő elemzéseimet az 1843. évi Büntető Törvénykönyv-javaslat 38.§-ban írt bizonyítási szabály megfogalmazása mögött rejlő bölcs gondolattal zárom: ¹¹

„A büntető törvény elleni cselekvésnek vagy mulasztásnak szándékosságát abból, hogy a büntett csakugyan elkövetett, törvényesen következtetni még nem lehet, hanem annak valósága az elkövetett törvényszegésnek körülményeiből leszen megítélendő.”

¹¹1843. évi Büntető Törvénykönyv-javaslat

Idézetek jegyzéke:

- (1.) Keményné dr. Pálffy Katalin: Bevezetés a pszichológiába 113. oldal
- (2.) Tóth T. Belügyi Szemle 1982. évi 5. szám, Motívumok vizsgálatának jelentősége a bűnüldözésben 34-46. oldal
- (3.) Barkóczy Antal: Az emberölés 397. oldal
- (4.) Barkóczy Antal: Az emberölés 397. oldal
- (5.) Barkóczy Antal: Az emberölés 405. oldal
- (6.) Földvári József: Magyar büntetőjog Általános Rész, 118. oldal
- (7.) Földvári József: Magyar büntetőjog Általános Rész, 118-119. oldal
- (8.) Állam- és jogtudomány 1979. évi 4. szám 575. oldal, Nagy Lajos: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása
- (9.) Állam- és jogtudomány 1979. évi 4. szám 575. oldal, Nagy Lajos: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása
- (10.) Állam- és jogtudomány 1979. évi 4. szám 575. oldal, Nagy Lajos: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása

Felhasznált jogszabályok jegyzéke:

1843. évi Büntető Törvénykönyv-javaslat

Felhasznált irodalom:

Keményné dr. Pálffy Katalin: Bevezetés a pszichológiába, 1989.

Forgács József: Az érzelmek pszichológiája

Pszichológiai-tanárképző Főiskolai Tankönyvek

Bakóczy Antal Az emberölés, 1984

Földvári József: Magyar büntetőjog, Általános Rész, 1984.

Állam- és Jogtudomány 1979. évi 4. szám, dr. Nagy Lajos: A minősített emberölési esetek szándékosságának bizonyítása, 547-605. oldal

Belügyi Szemle 1982. évi 5. szám, Motívumok vizsgálatának jelentősége a bűnüldözésben, 34-46. oldal